

**REEL EKONOMİ, EMEK VE YERELLİK
'ÜRETKENLİK' ETRAFINDA BİRLEŞİYOR**

Post-küresel ekonomi dönemine hazır mıyız?

Son 15 yılda birbirini takip eden şoklar, Soğuk Savaş sonrası dönemin egemen uluslararası ekonomik eğilimini önemli ölçüde tersine çevirdi. Fakat küreselleşmenin ölümüyle ilgili çıktılar abartılı olmakla beraber ticaret ve üretim ağlarında devam eden kesintiler, dünya çapında hükümetler ve firmalar için kapsamlı bir baş ağrısı oluşturuyor. Baş ağrısından kurtulmak için benimsenen post-küresel ekonomi ise piyasayı belirleyen ülkeler için yeni açılımlar sunuyor. İşte bu açılımları anlayıp, anlamlandıran gelişmekte olan ülke ekonomileri, proaktif politikalarla yarışta bir adım öne çıkacak. Elbette ki büyük resmi oluşturan ülkelerin post-küresel ekonomi için hangi politikaları benimsediğine bakmakta yarar var. Ancak şu unutulmamalı ki artık reel ekonomi, emek ve yerellik üretkenlik etrafında birleşiyor.

Hatırlanacağı üzere küresel ticaretteki büyümeden en fazla yararlanan ülke olan Çin'in önmüzdeki 10 yılda artık yeniden demirleme ve friends shoring'e (serbest ticaretin değil, güvenli ticaretin öne çıktığı anlayış) geçişle birlikte en fazla kaybeden ülke olacağı savunuluyor. Buna ilave ABD'nin yeni CHIPS Yasası ile Çin'i suçladığı verimsiz sanayi politikasını ithal ettiği tartışılıyor. Burada rekabetçi ABD endüstrileri için sakıncalı bir dönemin başladığı belirtiliyor. Avrupa kanadında ise Almanya'nın lokomotif ülke olarak yola devam edip, dış ticaretini çeşitlendirmesi gerektiği konuşuluyor. Bununla birlikte gelişmekte olan ekonomilerin bozulan küresel değerler zincirine rağmen orta gelir tuzağından nasıl kurtulabileceğini Malezya ve Şili örnekleri, kafalarda soru işareti bırakmayacak bir şekilde açıklıyor.

ZAYIFLAYAN PARADİGMANIN YERİNİ KİMLER DOLDURACAK?

Peki küreselleşme paradigması gerçekten zayıflıyor ise onun yerini hangi yaklaşım ya da kavram almaya hazırlanıyor? Yeni ekonomik modelin ajandasında nasıl bir yol haritası var? Burada politika faizi üzerinde söz sahibi olan küresel belirleyiciler kendilerini hangi rolleri dağıtıyor? Üretimden uzak, kağıt üzerinden milyarlarca dolarlık haksız kazancın yapıldığı piyasa ekonomisi devri son bulacak mı? Bu soruları daha da uzatmak mümkün. Biz eksen kayması yaşamadan geçelim konumuza...

Açıkçası küreselleşmenin daha bastırılmış, aynı zamanda daha sürdürülebilir ve daha uzun ömürlü bir çeşidi ete kemiğe bürünüyor. Buna karşılık finans sektörü, tüketim ve küreselcilik yerine reel ekonomiyi, emeği ve yerelliği vurgulayan 'üretkenlik' etrafında yeni bir fikir birliğinin inşa edildiği kanaatinde. İşte tüm bu okumaları yapabilen gelişmekte olan ekonomiler ise kabuk değiştiren ekonomik modelden daha fazla pay alma şansına sahip olacak. Çünkü içinde bulunduğumuz dönem için şu benzetmeyi yapmakta yarar var, "Kartlar yeniden dağıtılıyor."

ÜRETKENLİK ETRAFINDA BİRLEŞEN YENİ BİR PARADİGMA DOĞUYOR

Öncelikle mikro bir tespitle bulunarak, derlememizin çapını biraz genişletelim.

Artık küresel ekonomiden söz ederken, yeni bir yönelimin vücut bulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Finans, tüketim ve küreselleşme yerine üretim, çalışma ve yerelleşmeye dayanan bir ekonomik politika çerçevesine yönelik büyük bir yeniden yönelimin işaretleri her fırsatta karşımıza çıkıyor. İşte bu yaklaşım, siyasi yelpazedeki hayalleri yakalayan yeni bir politika modeline dönüşebilir olmaktan da çok uzak değil. Elbette burada Avrupa'nın son dönemde milliyetçilik eksenine kayarak, radikalleşme ve çatışma çabalarından uzak durması gerekiyor. Şimdi bu tespiti küresel ekonomiye yön veren belirleyici devletlerden biri olan aynı zamanda küreselleşmeyi bir gelişme kaldıracı olarak dünya ekonomi literatürüne ekleyen ABD üzerinden açıklayalım.

Yeni bir ekonomik paradigmanın başarılabilmesi için sözde rakipler bile dünyayı onun merceğinden görmeye başlamalı. İşte küreselleşmede olduğu gibi tüm dünyaya yayılan bir değişim ve dönüşüm dalgası, yüksek refah için kurtuluş reçetesi özelliği ile herkesçe kabul gördüğünde gerçek anlamda kurulmuş ve başarıya aç yeni bir paradigmadan söz edebiliriz. ABD bu gerçeği bilerek, tıpkı geçmişteki küreselleşme çalışmalarında yaptığı gibi yeni modelinin destek sinyallerini alacak adımlar atmaya başladı. Hatırlanacağı üzere 'Keynesyen Refah Devleti Zirvesi'nde muhafazakar politikacılar soldakilerden

olduğu kadar destek aldı. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Cumhuriyetçi Başkanlar Dwight Eisenhower ve Richard Nixon, paradigmanın temel ilkelerini (düzenlenmiş piyasalar, yeniden dağıtım, sosyal sigorta ve döngüsel olmayan makroekonomik politikalar) tamamen satın aldı ve sosyal refah programlarını genişletmek, işyeri ve çevre düzenlemelerini güçlendirmek için çalıştı. O dönemde izlenen politika neoliberalizm ile benzerdi. Bunun itici gücü, piyasa meraklıları olan Milton Friedman, Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi ekonomistlerden ve politikacılardan geldi. Ancak paradigmanın nihai egemenliği, piyasa yanlısı gündeminin çoğunu içselleştirmiş olan Bill Clinton ve Tony Blair gibi merkez sol liderlere hiç de azımsanmayacak şekilde bağlıydı. Bu liderler deregülasyon, finansallaşma ve hiper-küreselleşme için bastırırken, eşitsizlik ve ekonomik güvensizlikte ortaya çıkan artışı iyileştirmeye sözde bir bağlılık göstermişti.

ÜRETKENLİK PİYASAYA ASLA GÜVENMEZ, YEREL TOPLULUKLARI CANLANDIRIR

Bugün itibarıyla neoliberalizmden uzaklaşan bir geçişin tam da ortasında yer alan küresel ekonomiden söz edilebilir. Ancak onun yerini neyin alacağı son derece belirsiz. Katılmış yeni bir paradigmanın yokluğu elbette ki kötü bir anlam taşıyor.

Farklı koşullara ve ihtiyaçlara sahip ülkelerin (Rusya), jeopolitikaly öne sürerek hazır planlar sunması sadece değişim dalgasının önünü tıkiyor. Yön arayışlarının arasında ekonomi politikası, canlandırıcı bir vizyon tarafından yönlendirilirse açıkçası durgunluğun sarmalına ittirilen gezegenin asıl gündemi olan konuları konuşmaya da mutlaka sıra gelecektir. Tarih, neoliberalizm azaldıkça kalan boşluğun yakında siyasi yelpazede desteğe ihtiyaç duyacak yeni bir paradigma tarafından doldurulacağını gösteriyor. Mevcut siyasi kutuplaşma göz önüne alındığında, böyle bir sonuç imkansız görünebilir. Aslında, zaten yakınsama işaretleri var.

Özellikle, üretken ekonomik fırsatların tüm bölgelere ve işgücünün tüm kesimlerine yayılmasını vurgulayan “üretkenlik” etrafında iki taraflı yeni bir fikir birliği ortaya çıkabilir. Neoliberalizmden farklı olarak üretkenlik, hükümetlere ve sivil topluma bu amaca ulaşmada önemli bir rol verir. Piyasalara daha az güvenir, büyük şirketlerden şüphelenir ve finans yerine üretim ve yatırımı, küreselleşme yerine yerel toplulukları canlandırmayı vurgular.

Üretkenlik aynı zamanda yeniden dağıtıma, sosyal transferlere ve makroekonomik yönetime daha az ve herkes için iyi işler yaratmak için arz yönlü önlemlere daha fazla odaklanarak, ‘Keynesçi Refah Devleti’nden ayrılır. Üretkenlik, teknokratlara karşı daha büyük bir şüphecilik yansıtarak ve ekonomik popülizme karşı daha az sarsılmış bir düşmanlık ifade ederek, her iki öncülünden de ayrılmasıyla gelişmekte olan ekonomiler için tebessüm dolu bir çabanın yansımasıdır aslında.

ABD Başkanı Joe Biden yönetiminin uyguladığı politikalarındaki retoriği (söz söyleme sanatı) bu unsurların çoğunu en azından söylem bakımından içeriyor. Örnekler arasında yeşil geçişi kolaylaştırmak, yerel tedarik zincirlerini yeniden inşa etmek ve iyi işleri teşvik etmek için endüstriyel politikaların benimsenmesi var. Ayrıca Biden yönetimi; enflasyonun suçlusunu olarak büyük şirket karlarını suçlamak ve (şimdiye kadar) eski Başkan Donald Trump’ın Çin’e karşı tarifelerini iptal etmeyi reddetmek gibi yöntemlere de başvurdu. Yönetimin en kıdemli ekonomisti, Hazine Bakanı Janet Yellen, Dünya Ticaret Örgütü üzerinden “arkadaş desteği” yani ABD müttefiklerin-

den malzeme tedarik etme erdemlerini övdüğünde ise zamanın değiştiğini hepimiz biliyoruz.

MARCO RUBIO’NUN DESTEĞİ DEĞİŞİMİN FİTİLİNİ ATEŞLEDİ

Karşıt görüşlerin iş birliği emareleri ABD senatosunda da görülüyor. Çin’in yükselişinden endişe duyan Cumhuriyetçiler, ABD imalatını desteklemek için yatırım ve yenilik politikaları için bastırma konusunda Demokratlarla ortak bir amaç birlikteliği kurdu. Geçmişte ve muhtemelen gelecekteki bir Cumhuriyetçi Başkan adayı olan ABD Senatörü Marco Rubio, küçük işletmelere ve imalat ve yüksek teknoloji sektörlerine mali, pazarlama ve teknolojik yardımı teşvik ederek, sanayi politikasındaki bu dönüşümden duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Rubio, “Piyasanın en verimli sonucunun insanlarımız için kötü olduğu durumlarda ihtiyacımız olan şey, ortak iyiliği ilerletmek için hedeflenmiş sanayi politikasıdır” sözleriyle de üretkenlik eksenli bir sanayi politikasında iş birliğine açık olduklarını dile getiren ince bir mesaj vermişti.

ABD senatosunun solunda kalan birçok kişi de aynı fikirde. Trump’ın Çin ticaret politikasının mimarı Robert Lighthizer, Dünya Ticaret Örgütü’nü karşı sert taktikleriyle birçok ilerici taraftar kazandı. Solda önde gelen bir ses olan Robert Kuttner, Lighthizer’in ticaret, sanayi politikası ve ekonomik

milliyetçilik hakkındaki görüşlerinin ‘daha çok ilerici bir demokratın görüşleri olduğunu’ savundu. Adını liberter ekonomist William Niskanen’den (Reagan’ın baş danışmanlarından biri) alan Niskanen Merkezi, hükümetlerin kamu mallarını sağlama yeteneğinin sağlıklı bir ekonomi için önemli olduğunu vurgulayarak, ‘devlet kapasitesini’ ana planlarından biri haline getirdi. 2008 ve 2012 başkanlık kampanyaları sırasında Cumhuriyetçi Mitt Romney’in danışmanı ve piyasa yanlısı Manhattan Enstitüsü’nün eski kıdemli bir üyesi olan Oren Cass, finansallaşmış kapitalizmin bir eleştirimi olarak tedarik zincirlerini yeniden desteklemeyi ve yerel topluluklara yatırım yapmayı destekleyeceğini duyurmuştu. Bu kadar çok tarihsel olayı neden mi anlatıyoruz? Çünkü yeni düzlemin emarelerinin bunda 15 yıl öncesine kadar hazırlandığına dair birçok ipucunu göz önüne serip, anlayamadığımız yeni dünyayı detaylarıyla sizlere anlatmak istiyoruz. Devam edelim...

Aynı şekilde, ABD’deki popülist sağın önde gelen entelektüellerinden biri olan Patrick Deneen, işçi yanlısı politikaları ve hükümet politikası aracılığıyla yerli üretimin teşvik edilmesini savunuyor. Deneen’in bu ve diğer ekonomik politikaları tartıştığı yakın tarihli bir röportajda, New York Times yazarı Ezra Klein şunları söyledi: “Bunun bana komik gelen yanış şu anki Demokrat Parti’ye benziyor olmaları.”

BENZEMEZLERİN İŞ BİRLİĞİ VE TABANIN HAZIRLANIŞI

James ve Deborah Fallows'un yerel ekonomik kalkınmayı incelemek için tek motorlu uçaklarında Amerika'yı dolaştıklarında keşfettikleri gibi pragmatizm, iş işlerinin, istihdam yaratılmasının ve kamu-özel ortaklıklarının teşvik edilmesi söz konusu olduğunda siyasi parti savunuculuğunu geçersiz kılıyor. Farklı bir ifadeyle yeni dünya düzenine hazırlanan ABD, bir yandan Rusya'yı jeopolitik gerginlikler etrafında oyalarken, diğer yandan da arka kapıdan yeni dünya düzeninin dinamosu olmayı topyekûn hazırlanıyor. İşte bu yüzden siyaset arenasındaki benzemeler ortak çıkarlar söz konusu olduğu için şimdilik uzlaşmaya dayalı bir yaklaşımla yeni ekonomik modeli peyder pey deneyimliyor.

Öte yandan, ABD'deki yerel politikacılar, kapsamlı politika deneylerinde topluluk grupları, girişimciler ve diğer paydaşlarla birlikte ekonomik gerileme ve işsizlik sorunlarıyla karşı karşıya kaldı. Pek çok durumda, siyasi bağlantıları yaptıkları şeyde çok az fark yarattı. Bu tür partiler arası iş birliğinin ve fikirlerin gübrelenmesinin yeni bir paradigma oluşturup oluşturmayacağını ise bizlere zaman gösterecek. Çünkü başta ırkçılık olmak üzere Cumhuriyetçiler ve

Demokratlar arasında halen derin ayrılıklar söz konusu.

Rubio gibi önde gelen isimler de dahil olmak üzere birçok Cumhuriyetçi, ABD demokrasisine tehdit olmaya devam eden Trump'a olan bağlılıklarından henüz vazgeçmedi. Dolayısıyla hem muhafazakarlar hem de ilericiler tarafından tercih edilen "yeni" sanayi politikalarının sönme veya geçmişteki eski önlemlere dönüşme tehlikesi her zaman var. Bununla birlikte, finans, tüketim ve küreselleşme yerine üretim, çalışma ve yerelden kaynaklanan bir ekonomik politika çerçevesine doğru büyük bir yeniden yönelimin işaretleri var. Üretkenlik, en kutuplaşmış siyasi muhaliflerin bile hayal gücünü yakalayan yeni bir politika modeline dönüşebilir. İşte bunu anlayıp, geliştirilecek ekonomi politikalarıyla bölgesel güç olma fırsatı yeterince nitelikli bir şekilde kullanılmalı.

DEGLOBALİZM ANLATISI NASIL KONTROL EDİLECEK?

Evet içinde bulunduğumuz dönemde kabuk değiştirme evrelerini başlatan küresel ekonominin ne yöne doğru evrilmek istediğine dair politika üreticilerinin eylemlerini de örnek göstererek, üretkenlik ekseninde inşa edilen deglobalizm anlatısını

aktarmaya çalıştık. Üretkenlik ekseninde, gerçek anlamda odağına sosyal refahı almış hükümetler süreci doğru bir şekilde yönetirse, daha bastırılmış ama aynı zamanda istikrarlı ve uzun ömürlü bir küreselleşme türü ortaya çıkacak. Böylesi bir durumda ise açık ve büyüyen bir dünya ekonomisinde, küreselleşmeden uzaklaşma teorilerinin seyyar satıcıları ise iş değiştirmeyi ve yeniden beceri kazanmayı daha kolay bulacak gibi duruyor.

Şilili şair Nicanor Parra, "Birleşmiş sol ve sağ asla yenilmeyecek" dedi ve küreselleşmenin ortadan kalkmasıyla ilgili mevcut tartışma bu noktayı açıklıyor. Sözde ilericiler, dünya ticaretindeki hızlı büyümeyi hiçbir zaman sevmeyi ve şimdi "Sana söylemiştim!" çığlıklarıyla herhangi bir geri dönüşü selamlıyor. Küreselleşme yanlısı muhafazakarlar ise en küçük aksiliğe 'Cesur Cıvıv' adlı animasyon filmindeki meşhur replikle "gökyüzü düşüyor!" çığlıklarıyla tepki veriyor. Küreselleşme yanlısı olan ve olmayanların küreselleşmenin boyutunu abartma konusunda açıkçası sağmal çıkarları var. Hal böyle olunca çoğunluk tarafından kabul edilen bir düşünüş anlatısına tanıklık ediyoruz. Anlatıyı şöyle özetleyecek olursak: "Tekrarlanan mali krizler ve yerlilik etrafında birleşen korumacı bir ticaret kısıkaçı."

MAL VE HİZMET TİCARETİNİN PAYI GERÇEKTEN YÜKSEK Mİ?

Analizimizin bu bölümünde küresel ekonomiye yön veren ülkelerin deglobalizasyon isteğini ortaya seren bir veriyi paylaşmak uygun olacak. Dünya Bankası'na göre, küresel GSYİH'den pay alan mal ve hizmet ticareti, küresel mali krizin hemen öncesinde yani 2008 yılında yüzde 61 ile zirve noktasına ulaşmıştı. Söz konusu rakam 2020'de yüzde 52'ye düştü. Ancak bu rakamın tarihi standartlara göre hala çok yüksek bulunduğu dile getiriliyor. Eleştirilenlerin zaten hiper-küreselleşmeden şikayet ettiği 1990'larda ticaret/GSYİH oranı ortalama sadece yüzde 42 idi.

Daha da ilginç, ticaret şüphecilerinin öngördüğü topyekün tarife savaşı asla patlak vermedi. 2018'den başlayarak, ABD Başkanı Donald Trump bazı Çin mallarına yönelik tarifeleri artırdı, Çin misilleme yaptı ve anlaşmazlık başka pazarlara sıçradı. Başkan Joe Biden başlangıçta Trump'ın bazı tarifelerini korumayı uygun buldu, ancak şimdi ABD enflasyonunu düşürmek için bunları geri almayı planlıyor. Seçmenlerin olmasını istememesi gibi basit bir nedenden dolayı tarifelerde ve kotalarda dünya çapında bir artış olmayacak.

Bugün itibarıyla dünya ticaretinde üretkenlik eksikliğini üç büyük değişiklikten söz ediliyor. İlk değişiklik, küresel tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili. Bu konuda 'tam zamanında' üretim ve güvenli ticareti temsil eden 'arkadaşından temin et' ifadeleriyle tedarik zincirinin paradigmasının ne yönde değişeceğine dair ipuçlarını yakalamak mümkün. Son 20 yılda dünya ticaretinin genişlemesi altına hücumu veya 2000'lerin başındaki dot-com balonuna (2000 yılının Mart ayında teknoloji firmalarını yer aldığı borsa endeksi olan NASDAQ'daki senetlerin büyük değer kaybı yaşamasıyla sönen ekonomik balon) benziyordu. Uluslararası olarak en düşük maliyetli tedarikçiyi bulan firmalar, içerdiği riskleri çok az dikkate alarak, büyük para kazanabilirler. Diğer şirketler de bunu rakipleri yaptığı için izledi. Sonunda ise tedarik sıkıntıları başladı. Krizler, firmaların tedarikçilerini çeşitlendirmesine ve B, C ve D planlarını hazırlamasına neden oluyor. Maliyetler artacak, ancak güvenlik ve güvenilirlik de artacak. En önemlisi, çoğu malzeme hala yurt dışından gelecek.

İkinci büyük değişiklik, mal ticaretinden hizmet ticaretine kademeli fakat açık bir geçiş söz konusu. İmalatın toplam çıktı içindeki payı neredeyse her yerde düşüyor. Düşüş özellikle Çin'de derinlik kazandı. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, imalat ürünleri ticaretinin küresel GSYİH'deki payı da düşüş gösteriyor. Hizmetler büyük olasılıkla boşluğu dolduracak, ancak hizmet ticareti her türlü siyasi, düzenleyici tarafından son dönemde engellenir oldu. Yine de COVID-19 salgını, insanları bir bilgisayar ekranında iş toplantıları yapmaya zorlayarak, hizmet ticaretine beklenmedik bir şans verdi. Ekonomist Richard Baldwin, küreselleşmeyi bir dizi "büyük ayrışmalar" ifadesiyle tanımlamıştı. İlki, buhar gücünün uluslararası mal taşıma masraflarını azalttığı 19'uncu yüzyılın sonlarında meydana geldi. İkincisi, 20'nci yüzyılın sonlarında, bilgi teknolojisinin fikirleri sınır ötesi taşıma maliyetini radikal bir şekilde düşürdüğü zaman geldi. Baldwin'e göre üçüncü bir büyük ayrışma, dijital teknolojinin insanları yatak odalarından veya mutfaklarından ayrılmadan sınırların ötesine taşımaya ucuz ve kolay hale getirdi.

Üçüncü değişiklik ise siyasidir. Şimdiye kadar küreselleşme, hükümetlerin politika

seçeneklerini büyük ölçüde şekillendirdi. Bugünün politika yapıcıları haklı olarak küreselleşmenin izlediği yolları şekillendirmek istiyor. Uluslararası sıcak para akışı istikrarı bozabilir ve düzenlenmesi gerekebilir. Bunu, Uluslararası Para Fonu bile artık kabul ediyor. Benzer şekilde, teknolojik değişimin yönü önceden belirlenmiş değil. Bu değişimin yönünü de tayin edecek bir dizi küresel kamu düzenlemesine ihtiyaç var.

Hükümetler bunu doğru yaparsa, daha bastırılmış ama aynı zamanda daha sürdürülebilir ve daha uzun ömürlü bir küreselleşme türü ortaya çıkacaktır. Küreselleşmeden uzaklaşma teorilerinin seyyar satıcıları daha sonra işleri değiştirmeye ve yeniden becerilere ihtiyaç duyabilir. Neyse ki onlar için açık ve büyüyen bir dünya ekonomisinde bunu yapmak daha kolay.

ŞİLİ VE MALEZYA'NIN BAŞARILARINI ANIMSAMAK

Küreselleşmeden uzaklaşma çağı, kuşkusuz, orta gelir seviyelerinin ötesine geçmek için üst düzey imalat sektörlerinde yeterince yer edinme umuduna sahip olmayan gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler için önemli zorluklar meydana

getiriyor. Ancak Malezya ve Şili, başka bir yol olduğunu geliştirmekte olan ekonomilere göstermiş bulunuyor.

Küresel değer zincirleri zorlu yıllar geçirdi. Birincisi, COVID-19 salgını, özellikle imalatta engeller ve darboğazlar yarattı. Ardından, Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı, özellikle tarım ve enerjiyi içeren küresel değerler zincirini daha da bozdu. Küresel olarak dağılmış tedarik ağlarının kırılganlığının artık tamamen ortaya çıkmasıyla, dünyanın dört bir yanındaki ülkeler bunun yerine yerel veya bölgesel ağları güçlendirmeye çalışıyor.

Gelişmekte olan ekonomiler, özellikle de orta gelirli ülkeler için küreselleşmenin ortadan kalkması yeni bir zorluk teşkil ediyor. Sonuçta, en başarılı geliştirme stratejilerinden bazıları küresel mal ve hizmet ihracatına dayanıyor. Bu strateji artık geçerli değilse, ekonomiler nasıl gelişmeye ve hatta yüksek gelir statüsüne ulaşmaya devam edebilir?

ORTA GELİR TUZAĞI HER ZAMAN KAPIDA

Yüksek gelir statüsü elde etmek herkesin bildiği gibi zordur. Orta gelir tuzağı olarak adlandırılan (genellikle ilk olarak ortaya çıkan büyüme yavaşlaması) çoğu yükselen ekonomiyi tuzağa düşürüyor ve kişi başına düşen gelir, birkaç 10 yıl boyunca PPP açısından ABD'deki seviyenin yüzde 20 ile 40'ı arasında kalıyor. Tabii orta gelir tuzağı herkesi yakalamıyor. Japonya bundan

kaçındı. Asya kaplanları arasında yer alan Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan da bu tuzaktan sıyrılmayı başardı. Bu ülkelere artık Malezya ve Şili de katıldı. Her iki ülkenin de yaptıkları, geliştirmekte olan ekonomiler için adeta ders niteliğinde.

1990'da Malezya ve Şili'de kişi başına düşen gelir seviyeleri Meksika'dakinin neredeyse yarısı kadardı. Her iki ülkenin de söz konusu dönemde kişi başına düşen geliri 4 bin dolar civarında idi. Ancak 2000'lerin başında, Meksika'nın Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın bir üyesi olarak sağladığı avantajlara rağmen, Meksika'yı geride bırakan iki başarı hikayesi var. Bugün itibarıyla Meksika'nın kişi başına düşen milli geliri 18 bin doların biraz üzerinde. Malezya'da ise 28 bin dolar bandı zorlanıyor. Şili'de ise 24 bin dolarlık bir başarı söz konusu. O zamandan beri, yüksek gelir eşliğini aştılar. Şili pandemi sırasında ABD seviyelerinin yüzde 40'ının altına düşmesine rağmen, Dünya Bankası Şili'yi hala yüksek gelirli bir ekonomi olarak sınıflandırıyor. Malezya pandemiye rağmen yüzde 40'ın üzerinde kalmaya devam ediyor.

Bu başarı şaşırtıcı olabilir. Ne Malezya ne de Şili, üretimdeki hünerleriyle ünlü değil. Malezya'da bir otomotiv endüstrisi geliştirme girişimleri başarısız oldu ve elektronik endüstrisi sadece karışık bir başarı elde etti. Her iki ülkenin kaynak temelli sektörlerine bakıldığında Malezya'da petrol, kauçuk ve hurma yağı öne çıkıyor. Şili'de somon, meyve, şarap ve ahşap baz-

lı ürünler ülkenin büyümesinin temelini oluşturuyor. Bunlar katma değeri düşük sektörler değil. Malezya, Endonezya'nın işlenmemiş hurma yağı ihracatının aksine işlenmiş hurma yağı ihraç ediyor. Aynı şekilde, Şili'nin somon üretimi, soğuk hava deposu sistemleri ve aşılar gibi teknolojiler gerektirir ve odun bazlı ihracatı, kağıt hamuru, kağıt, karton, mantar ve mobilya gibi katma değerli ürünleri içerir. Bu sektörler, politika müdahalesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve büyüyen yerel olarak sahip olunan firmalar tarafından yönetiliyor.

Örneğin somon, yerli bir Şili türü değil. Ülkede üretimi 1969'da, iş ve endüstri büyümesini teşvik etmeye adanmış kar amacı gütmeyen bir şirket olan Fundación Chile (FCH) ile başladı ve 1980'lerden bu yana ilerlemeyi hızlandırmaya yardımcı oldu. İthal Norveç teknolojisi ve çeşitli türlerin farklı koşullar altında yetiştirilmesiyle ilgili deneyler, somon endüstrisini ticari olarak uygulanabilir kılmak için çok önemliydi. FCH tarafından kurulan şirket Salmenes Antartica'nın potansiyelini kanıtlanmasının ardından somon işine daha fazla girişimci girdi. 1980'de dört civarında olan somon üreticisi sayısı 2000'lerde 200'ün üzerine çıktı.

PALMIYE YAĞI MÜCADELESİ VE GELİŞTİRMENİN ÖNEMİ

Uzun süre sömürgeleştirilmiş Malezya'da palmiye yağı (ve kauçuk) tarlaları eskiden yabancılara aitti. İşleme tesislerini ülkeye taşımakla ilgilenmeyen bu mal sahipleri, işlenmemiş ürün ihraç etti. Ancak, 1981'de Malezya, Londra Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören üç İngiliz palmiye yağı ve kauçuk holdinginin kontrolünü ele geçirdi. İşte bu adım Malezya'nın sömürgeleştirilmiş ekonomisinde bir kırılma meydana getirdi ve ibre Malezya'daki yerel işletmeler döndü. Ancak palmiye yağı endüstrisini yükseltmek zorlu bir mücadeleydi. Avrupa Birliği, Avrupa'da rafinaj kapasitesini korumak için 1990'larda (1970'lerde Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından zaten yüksek olan tarifelerin iki katından fazla) yüzde 200'den fazla devasa tarifeler uyguladı. Aynı zamanda, Malezya'nın palm yağı sektörü, hükümetin mal ve hizmetler karşılığında işlenmiş palm yağı ihraç etmek için anlaşmalar yaptığı takas düzenlemelerinin yükselişinden yararlandı. Bu, Malezya'da hurma yağı rafinerisinin hızlı büyümesini ateşledi.

Şili'nin somon endüstrisinde olduğu

gibi, araştırma ve geliştirme hayati önem taşıyordu ve bunun çoğu, 1979'da kurulan ve hükümet tarafından finanse edilen Malezya Palmiye Yağı Araştırma Enstitüsü tarafından yürütüldü. Bu çabalar, firmaların sadece hurma yağı ihracatına daha fazla değer katmalarını değil, aynı zamanda biyodizel ve özel yağlar gibi yeni ürünler üretmelerini de sağladı.

Sonuç olarak mal ve hizmet ihracatının en parlak döneminde bile, gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler, üst düzey imalat sektörlerinde kendilerini orta gelir seviyelerinin ötesine taşımak için yeterince yer edinme umuduna sahip değildi. Ancak Malezya ve Şili, başka bir yol olduğunu gösterdi. Yerel kaynaklardan en iyi şekilde yararlanan yüksek katma değerli sektörler geliştirmeye yatırım yapmak ülkeleri orta gelir tuzağından kurtaracak yegane adımdır.

ÇİN'İN ELİNİ OKURKEN DOST DESTEĞİNİN ETKİLERİ

Buraya kadar deglobalizasyonu dünya geneline pompalamaya hazırlanan ABD'nin yaklaşımını inceledikten sonra sürece karşı izole olacak iki devleti de konuşmakta yarar var. Bunlardan ilki Çin, ikincisi Rusya. Çin'deki gelişmeleri ele alacağımız bu bölümün ardından Rusya'yı Avrupa ekseninde ele alacağız. Dünya iklim değişikliği, salgın hastalıklar ve Avrupa'da sarsıcı yeni bir savaşla sarsılırken elbette artan eşitsizlik ve buna bağlı sosyal ve politik gerilimleri gözlemliyoruz. Dolayısıyla küreselleşmenin savunması paramparça oldu. İşte bu noktada Çin'in kaybedecek çok şeyi olabilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin geniş kitlelerce beğenilen küreselleşme şimdi tersine işliyor. Küresel ticarete uzun süreli bir yavaşlama, pandemi ile ilgili kalıcı tedarik zinciri aksamaları, ABD-Çin ticaret savaşının devam eden baskıları ve sınır ötesi ekonomik bağları jeostratejik ittifaklarla uyumlu hale getirme çabaları (dost desteği) tarafından pekiştirildi. Bu gelişmeler, muhtemelen modern küreselleşmeden en çok yararlanan ülke olan Çin'in boynundaki ilmeği sıkılaştırıyor.

Finansal, bilgi ve işgücü akışları dahil olmak üzere küreselleşmenin birçok ölçütünden, sınır ötesi mal ve hizmet alışverişi ekonomik büyümeyle en yakından bağlantılı. Büyük ölçüde bu nedenle, 2008-2009

küresel mali krizi sonrasında başlayan ve COVID-19 döneminde yoğunlaşan küresel ticaretteki yavaşlama, küreselleşmede köklü bir değişime işaret ediyor. Küresel ihracat 1990'da dünya GSYİH'sının yüzde 19'undan 2008'de yüzde 31'lik bir zirveye çıkarken, takip eden 13 yılda (2009-2021) küresel ihracat dünya GSYİH'sının sadece yüzde 28.7'sine ulaştı. Dünya ihracatı yüzde 6.4'lük bir yörüngede büyümüş olsaydı küresel GSYİH'nin ihracat payı 2021'de yüzde 46'ya yükselecekti. Yani 28.7'lik ihracat payını geçmek mümkün olacaktı. Fakat gelinen nokta itibarıyla küreselleşmenin ihracat üzerinde net bir etkisinden söz edilemez.

Gelelim Uzak Doğu'nun lokomotif ülkesi Çin'e. Her şeyden önce bu ülkenin ticaretin küreselleşmesinden elde ettiği kazanımlar olağanüstü oldu. Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımından önceki 10 yılda, Çin ihracatı, toplam dünya ihracatının sadece yüzde 2'sini oluşturuyordu. 2008 yılına gelindiğinde, bu pay yaklaşık 4 kat artarak yüzde 7.5'e yükseldi. Çin, DTÖ üyelik teklifini tam küresel ticaret döngüsü büyük bir yükselişteyken mükemmel bir şekilde zamanlamıştı. Mali kriz Çin'in ihracat ivmesine kısa bir zarar verirken, kesinti kısa sürdü. 2021 yılına gelindiğinde, Çin ihracatı, 2008 öncesi zirvenin oldukça üzerinde, dünya ihracatının yüzde 12.7'sine yükseldi. Çin'in bu performansı sürdürmesi pek olası değil. Küresel ticaretin genel büyümesi yavaşlıyor ve Çin'in ticaret pastasındaki payı artan bir baskı altında.

MANŞET BÜYÜMELER ARTIK SON BULABİLİR

Son 20 yıldır küresel ekonomide manşet büyümelere imza atan Çin için yeni dönemde böylesi bir olasılıktan söz etmek mümkün olmayabilir. Çünkü ABD ile devam eden ticaret savaşı Çin'in büyüme hızını düşürüyor. DTÖ üyeliğinin ardından Çin'in ihracata dayalı büyüme artışının ilk aşamasında, ABD sürekli olarak Çin'in en büyük dış talep kaynağıydı. Büyük ölçüde eski ABD Başkanı Donald Trump'ın tarifeleri nedeniyle, artık durum böyle değil. 2020 itibarıyla, ABD'nin Çin mal ve hizmetleri ithalatı 2018'deki zirve seviyelerinin yüzde 19 altına düştü. ABD ekonomisinin pandemi sonrası toparlanmasının hemen ardından 2021'de Çin'den yapılan ABD ithalatı, 2018 zirvesinin yüzde 5 altında kaldı. Kısmi tarife

geri alma seçeneği ise Başkan Joe Biden yönetiminin görünüşe göre enflasyonla mücadele oyunu olarak gördüğü seçilmiş tüketici ürünleri için, ikili ticareti hızlandırması pek olası değil.

Aynı zamanda, pandemi kaynaklı tedarik zinciri kesintilerinin Çin'e ve dünyanın geri kalanına büyük zarar vermesi muhtemel. Nisan ayında sona eren altı ay boyunca, Federal Rezerv Bankası'ndaki araştırmacılar tarafından oluşturulan bir 'Küresel Tedarik Zincirleri Baskıları Endeksi' Şubat 2020'de pandemi ile ilgili karantınaların başlamasını takip eden ilk 21 aydaki 2.3 değerinin oldukça üzerinde ortalama 3.6 puan aldı. Söz konusu rakam tedarik zinciri kesintilerinin olmamasıyla ilişkili 'sıfır' hedefinden çok daha yüksek bir anlama işaret ediyor.

Söz konusu rakamı okuyacak olursak tedarik zincirleriyle birbirine bağlı bir dünya için kritik bir eşikte bulunuyoruz. Küresel değer zincirleri, 1993'ten 2013'e kadar toplam küresel ticaretteki kümülatif büyümenin yüzde 70'inden fazlasını oluşturdu ve Çin, bu küresel değerler zincirinin etkin olduğu genişlemeden büyük bir pay aldı. Tedarik zinciri kesintileri devam ederken ve Çin'in sıfır COVID politikaları tarafından

şiddetlenirken, Çin ve küresel ekonomik faaliyet üzerindeki baskıların yoğun olması muhtemel.

KÜRESELLEŞMENİN VAHŞİ KARTI JEOPOLİTİK GERİLİM

Artan jeo stratejik gerilimler, özellikle Çin üzerindeki etkileri olmak üzere, küreselleşmenin vahşi kartı anlamına geliyor. Dolayısıyla 'arkadaş desteği' dediğimiz kavram sınır ötesi ticarete ilişkin verimlilik hesabından ziyade benzer düşüncelere sahip ülkelerle stratejik ittifaklardan gelen güvenlik faydalarının bir değerlendirmesi anlamına geliyor. Çin'in Rusya ile yeni sınırsız ortaklığı bu bağlamda özellikle anlamlı görünüyor. Çin, Rusya'nın Ukrayna'daki askeri çabalarına destek sağlayarak sınırı aşmaya yaklaşırken, ABD son zamanlarda Varlık Listesi adı verilen beş Çinli şirkete daha yaptırım uygulamaya başladı.

Ayrıca, Çin'in Rus enerji ürünlerini satın alması, Rus ekonomisine önemli bir destek kaynağı sağlamakta ve böylece benzeri görülmemiş Batı yaptırımlarının etkisine karşı bir dayanak noktası oluşturuyor. Bu arada, Çin'in elindeki ABD hazinelerini 2010'dan bu yana görülmemiş seviyelere indirmesiyle birlikte finansal küreselleşmenin işa-

retleri de belirginleşti. ABD ise jeostratejik gerilimlerin patlak vermesinin ardından olaylara seyirci kalmadı. Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Tayvan'a yaptığı ziyaret oldukça kritik adımlar atıldığının habercisi. Aynı şey, Çin karşıtı yasalara iki partili desteğin yavaş yavaş ABD Kongresi'nde yol alması için de söylenebilir.

NİXONVARI ESNEKLİK ÇAĞRISI

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'daki mantıksız saldırganlığını NATO genişlemesine karşı bir savunma olarak meşrulaştırmaya çalışması gibi Çin'in uzun süredir Amerika'yı kuşatma korkuları da Çin liderlik çevrelerinde benzer endişelere yol açıyor. Günümüzün ABD-Çin politikasının mimarı Henry Kissinger, kısa süre önce Amerika'nın Çin ile "sonsuz yüzleşme" eğilimi konusunda uyardı ve giderek tehlikeli hale gelen bir çatışmayı çözmek için "Nixonvari esneklik (altının onsunun dolar üzerinden sabitlenmesine rağmen küresel ekonominin hala yeterince esnek olmadığını söylemişti)" çağrısında bulundu. Fakat gelinen noktada Çin-Amerika çatışmasının tırmanmasını sona erdirmek bundan çok daha fazlasını alacak.

Küreselleşme, bir teori arayışında her

zaman akılda kalıcı bir terim oldu. Evet, ticaret dünya ekonomisinin bütünleşmesini sağlayan yapıtıydı. Ancak tüm tekneleri kaldıran yükselen gelgit değildi. Dünya iklim değişikliği, salgın hastalıklar ve Avrupa'da sarsıcı yeni bir savaşla sarsılırken artan eşitsizlik ve buna bağlı sosyal ve politik gerilimler bir yana küreselleşmenin savunması paramparça. İşte bu çıkarımlardan hareketler Çin'in kaybedecek çok fazla şeyi olabilir.

YARI İLETKEN SEKTÖRÜNDE MOORE YASASINI HATIRLAYALIM

Gelelim yarı iletken teknolojisinde yaşanan gelişmelerin küresel ekonomiye vereceği yöne dair birkaç çıkarımda bulunmayı. Açıkçası Amerika'nın dünya lideri yarı iletken endüstrisi, rekabetçi bir piyasa ekonomisinin Çin gibi bir komuta ekonomisine göre sahip olduğu avantajların bir kanıtı olarak görülebilir. Ancak şimdi Birleşik Devletler bazı üreticileri diğerlerine tercih etme işine girdiğinden, endüstriyi kronik bir düşük performansla dahil etmeye hazırlıyor.

Geçen yüzyılın en önemli yeniliklerinden biri olan yarı iletkenler artık cep telefonları, kişisel bilgisayarlar, eğitim teknolojileri, taşıtlar, ağır makineler, tıbbi aletler, askeri teçhizat ve çok daha fazlasında çok önemli girdilerdir. En başından beri, performansları artarken boyutları küçülerek hızlı bir gelişme gösterdiler. 1965 yılında, Intel'in kurucularından biri olan Gordon E. Moore, bir bilgisayar çipindeki transistörlerin sayısının, maliyetleri düşmeye devam etse bile, her yıl ikiye katlanma eğiliminde olduğunu gözlemledi. 'Moore Yasası' olarak bilinen şey bugün de aşağı yukarı benzer özellikler taşıyor. Çünkü araştırma ve geliştirme bu kritik teknolojiyi hızlı bir şekilde ilerletmeye devam ediyor.

CHIPS YASASI NE SÖYLÜYOR? ÇİN'DE ÜRETİM DEVRİ BİTİYOR

Amerikan şirketlerinin ilerlemeleri, daha fazla kullanım ve daha fazla maliyet düşüşü sağlayarak, ABD'nin çip inovasyonu ve geliştirmede dünya lideri olarak konumlandırdı. Bazı şirketler araştırma ve tasarıma odaklanırken, diğerleri yarı iletken üretiminde uzmanlaştı. COVID-19 pandemisinin ilk aylarında, küresel tedarik zincirlerindeki kesintiler yarı iletken kıtlığına neden olarak otomobil montaj fabrikalarını ve diğer fabrikaları üretimi yavaşlatmaya veya dur-

durmaya zorladı. Pek çok gelişmiş ekonomideki politika yapıcılar, yerel üretim kapasitesini artırmak için önlemler hazırlayarak yanıt verdi. ABD'de bu çalışma, Başkan Joe Biden'ın 9 Ağustos'ta imzaladığı CHIPS ve Bilim Yasası ile sonuçlandı.

Çip sektöründeki tedarik kısıntısını aşmak isteyen ABD, yeni yasa ile federal hükümete yarı iletken fabrikalarının inşasını finanse etmek için 52 milyar dolar harcama yetkisi veriyor. Fonlar, Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen kriterlere göre tahsis edilecek, ancak yasa, federal fon alıcılarının önümüzdeki 10 yıl boyunca Çin'deki gelişmiş çip üretimlerini artırmalarının yasaklanacağını şimdiden açıkça ortaya koyuyor.

Georgetown Üniversitesi Güvenlik ve Gelişen Teknoloji Merkezi'nden Will Hunt'a göre, ABD'nin artık "sübvansiyon rekabetinden kaçınmak için diğer büyük çip üreten ülkelerle koordinasyon içinde olması" bekleniyor. Ancak bunun nasıl çalışacağı henüz belirlenmedi. Avrupa Birliği, Güney Kore, Japonya, Singapur ve Çin'de yerli yarı iletken üretimini desteklemek için şimdiden kaynak ayırıyor. Burada ABD hükümetinin önünde birkaç engel bulunuyor. Hükümet endüstri eğilimlerini nasıl tahmin edecek ve kaynakları etkin bir şekilde nasıl tahsis edecek? Son teknoloji ürünü yarı iletkenleri üretme tesisleri olağanüstü derecede pahalı, bu nedenle endüstri tarihsel olarak üretimi genişletme konusunda oldukça temkinli durdu. Bu nedenle kıtlık ve fazlalık arasında geniş dalgalanmalar olma eğilimi var. Daha da önemlisi, yeni nesil bilgisayar çiplerini geliştirmek için gereken süre ile hemen hemen aynı olan bir fabrika

oluşturmak yaklaşık 5 yıl sürüyor.

Burada bir detaya daha dikkat çekmekte yarar var. Bu yıl küresel bilgisayar sevkiyatları yüzde 9.5 düşecek. Yani çip talebi düşüş yaşayacak. Dolayısıyla çipte nasıl ki yoksunluk döneminden söz ediyorsak artık bir bolluk döneminden de söz edeceğiz. Yine de ülkeler kendi kendine yeterliliği ilk sıraya koydukları için bolluk seçeneğinin yaratacağı tahribatı şimdilik bir kenara bırakacak gibi gözüküyor. Burada asıl düşünülmeye gereken konu dünyanın artan çip üretimiyle beraber daha fazla kirlilik yaşamasiyla ilgili.

Öte yandan, Tayvan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC) ve Samsung, ABD'de üretim tesisleri açmayı planlıyor. Ancak bu yatırımlar Ticaret Bakanlığı'nın uygun gördüğü koşullarda gerçekleşecek. Elbette ABD'de CHIPS Yasası kapsamında fonların yatırım sübvansiyonunu almayanlar için yıpratıcı etkilerinin bulunacağı da tartışılıyor. CHIPS Yasası, açık çok taraflı ticaret sistemini destekleyen geçmiş ABD politikasına aykırıdır. Bu, tam olarak ABD'nin Çin'i izlemekle suçladığı türden bir politikayı temsil ediyor. Bazı şirketlerin fabrikaları büyük ölçüde sübvansiyonla edildiğinde yarı iletkenlerde rekabetçi bir serbest piyasa olamaz. Ve ABD ekonomisini ilk etapta bu kadar üretken yapan şeyin, yarı iletkenler de dahil olmak üzere birçok alanda Ar-Ge'yi yönlendiren rekabet olduğunu hatırlamakta fayda var.

Gelecekteki yarı iletken tedarikleriyle ilgili meşur ulusal güvenlik endişeleri olsa da, hükümet planlamacıları birkaç yıl sonra ihtiyaç duyulacak üst düzey çip türlerini üretmek için şimdi hangi fabrikaları inşa

edeceklerini bilmiyorlar. Halihazırda üretilen çipler için, sadece bir stok bulundurmak daha ucuz olacaktır (özellikle şimdi kısa vadeli bir arz bolluğu ortaya çıktığında).

ÇİN'İN YARI İLETKEN DENEYİMİ BAŞARISIZ OLDU

Çin'in son deneyimi, bireysel ürünlerle ilgili Ar-Ge'nin neden en iyi şekilde rekabetçi piyasa güçlerine bırakıldığını gösteriyor. Çin hükümeti, yarı iletken endüstrisi için sübvansiyonlara ve desteğe tahmini olarak 100 milyar dolar veya daha fazla para akıttı. Yine de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in "yarı iletken endüstrisine para atma planı", birçok verimsiz şirketin hükümet sübvansiyonları peşinde koşmasına neden oldu ve yılın ilk beş ayında tahminen 15 bin 700 yeni yarı iletken şirket faaliyete geçti.

Rekabetçi piyasa ekonomilerinin merkezi olarak yönetilen komuta ekonomilerinden çok daha iyi performans gösterdiğini biliyoruz. Bu, özellikle gelecekteki teknolojik gelişimi belirsiz olan nispeten yeni bir endüstri için geçerlidir. Biden yönetiminin (Kongre'de iki partili çoğunluk ile birlikte) Çin'in verimsiz sanayi politikasına kendi politikalarından birini benimseyerek, tepki vermeyi seçmesi ironiktir. ABD ekonomisinin en başarılı endüstrilerinden biri, kronik düşük performans için kuruluyor.

PUTİN'İN SAVAŞI VE ALMAN EKONOMİK MODELİ

Gelelim üretkenlik ve yerelliğin öne çıkacağı yeni ekonomik düzlemde Avrupa'nın haline. Açıkçası Avrupa için kritik öneme sahip olan ülke Almanya ve ge-

lişmeleri Almanya'daki ekonomi politiklarından değerlendirilmek gerekiyor. Komünizmin çöküşünden sonra Almanya, büyük ölçüde küresel tedarik zincirlerinin faydalarından yararlanarak, 'Avrupa'nın hasta adamı' olmaktan, önde gelen ekonomik gücü haline geldi. Ancak şimdi yeni bir küreselleşmeden uzaklaşma çağı doğuyor, Almanya uluslararası ticarete bağımlılığını nasıl yönetmesi gerektiği konusunda dikkatlice düşünmek zorunda kalacak. Öncelikle şu soruyu sormakta yarar var, "Almanya'nın ekonomik modeli Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'ya karşı savaşında hayatta kalacak mı?" İşte bu soruyu cevaplamak yakın ekonomi tarihini yeniden gözden geçirmeyi gerektiriyor.

Almanya'nın ekonomisi, 1989'da komünizmin çöküşünden sonra dönüşüm geçirdi. Ülkenin doğu komşularıyla ticaretin serbestleştirilmesi üç derin etkiye neden oldu. İlk olarak, merkezi olmayan ücret pazarlığı ortaya çıktı. İkincisi, Alman firmalarında hiyerarşik yönetim üzerinde düzleştirici bir etki gerçekleşti. Üçüncüsü, Almanya'nın üretim ağları Orta ve Doğu Avrupa'ya kadar yayıldı.

BİRİM İŞGÜCÜ MALİYETLERİ 17 YILDA YÜZDE 30 DÜŞMÜŞTÜ

Yeniden ilk maddeye dönecek olursak, emek maliyetlerinin daha düşük olduğu eski komünist Avrupa'nın açılması, Almanya'daki sendikalar ve işverenler federasyonu arasındaki güç dengesini değiştirdi. Sendika pazarlık gücünün kaybıyla birlikte, ücret müzakereleri ulusal düzeyden firma düzeyine kaydı. Bu yeni yapısal ücret kısıtlaması (Lohnzurückhaltung olarak adlandırılan)

sayesinde, Almanya'da birim işgücü maliyetleri 1995 ile 2012 arasındaki 17 yıllık dönemde yüzde 30 oranında azaldı. Almanya, Avrupa'da bu tür düşüşleri yaşayan tek ülkedir. 2002-2005 yılları arasındaki işgücü piyasası reformları genellikle Alman ücretlerini düşürmekle suçlanırken, veriler bu gelişimde bunların hiçbir rol oynamadığını gösteriyor.

Eski komünist ülkelerin açılması, ademi merkeziyetçi yönetimi de beraberinde getirdi. Ticaret daha uluslararası ve rekabetçi hale geldikçe, yenilik ve yeni fikirlerin üretilmesi daha önemli hale geldi. Alman firmaları, işçiler arasında daha fazla yaratıcılığı teşvik etmek için karar verme yetkisini daha düşük yönetim seviyelerine devretti. Bu yaklaşımın oldukça etkili olduğu kanıtlandı. Almanya'nın iş kültürü kaliteyi giderek daha fazla destekledi ve daha düşük yönetim seviyelerini güçlendirmek, firmaları müşterilerin takdir ettiği daha fazla ürün sunmaya yöneltti. Merkezi olmayan yönetimi benimseyen tipik (ortanca) Alman firması ihracat pazar payını üç kat artırırken, merkezi yönetime bağlı kalan firmalar genellikle böyle bir kazanç kaydetmedi.

Son olarak, eski komünist Avrupa'nın açılması, üretim ağlarının genişlemesine yol açtı, bu da maliyetleri azalttı ve Almanya'nın ciddi bir beceri eksikliğiyle başa çıkmasına yardımcı oldu. Almanya'nın doğu komşuları, özellikle mühendisler olmak üzere geniş

bir kalifiye işçi havuzu sundu. 1998'de, bu ülkelerin nüfusunun yüzde 16'sı üniversite diplomasına sahipken, bu oran Almanların yüzde 15'i idi. Ayrıca, Almanya'nın beşeri sermaye stokunun büyümesi (beş eğitim düzeyi kategorisindeki önlemlere dayanarak), 1980'lerde yüzde 0.75'e kıyasla, 1990'larda yıllık yüzde 0.18'lik bir orana gerilemişti. Böylece, Alman firmaları Orta ve Doğu Avrupa'ya yatırım yaptıklarında, ana firmalarındakinden üç kat daha fazla akademik dereceli insan ve yan kuruluşlarında yüzde 11 daha fazla araştırma personeli istihdam ettiler. 2000'lerin sonunda, sonuçta ortaya çıkan tedarik zincirleri, çok uluslu Alman firmalarında maliyetleri azalttı ve üretkenliği yüzde 20'nin üzerinde artırdı. Almanya 1990'larda Avrupa'nın hasta adamıyken bugünkü ekonomik güç merkezine geçti.

HİPER KÜRESELLEŞMEYİ BİTİREN OLAYLARI HATIRLAMAK

Peki bu ekonomik düzenlemeler Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sağ çıkabilecek mi? Buna cevap vermek için 2008 küresel mali krizini takip eden dönemi tekrar gözden geçirmekte fayda var. Ulus ötesi tedarik zincirleri, komünizmin çöküşü ve Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesinden sonra küreselleşmenin önemli bir motoru iken, 2008'den sonra genişlemeyi durdurdu. Artan küresel belirsizlik, yüksek

gelirli ülkelere yeniden pay verme eğiliminin hızlanmasına yol açtı. Almanya da bu kategoriye dahildi. Kilit girdilerin teslim edilememesi riski, yüksek gelirli ülkelerdeki firmaları üretim ağlarını yeniden değerlendirmeye sevk etti.

Küresel mali kriz hiper küreselleşmeyi sona erdirirken, COVID-19 salgını küreselleşmeyi tetiklemiş gibi görünüyor. Koronavirüs, 2008 şokunun eski etkilerini birleştirerek eşi görülmemiş derecede küresel bir belirsizlik getirdi. Buna Putin'in savaşı da eklenince COVID-19'un başlattığı yıkım daha da bir hızlanıyor. Savaş, dünya ekonomisinde şok dalgaları gönderdi ve küresel belirsizliği daha da artırdı. Daha da kötüsü, Rusya'nın saldırganlığı, daha geniş bir otoriter eğilimin şiddetli tezahürlerinden yalnızca biri gibi görünüyor.

TİCARETİ SİLAHLAŞTIRAN OTOKRASİNİN EGEMENLİĞİ VAR

Giderek daha iddialı otokrasilerin olduğu bir dünya; ticarete, küresel tedarik zincirlerine ve doğrudan yabancı yatırıma pek elverişli değil. Çin'in son hamleleri özellikle endişe verici. Çin, Tayvan Temsilciliği'ne ev sahipliği yapan ülkeye misilleme olarak Litvanya'dan ithalata yaptırım uyguladı ve Avustralyalı yetkililerin pandemiyi kökenlerinin araştırılmasında Çin'in duvar kaplamasını eleştirmesinin ardından Avustralya'dan yapılan ithalatlara tarife uyguladı.

Ne yazık ki ticaretin silahlaştırılması çok yaygın hale geldi ve Putin'in savaşından kaynaklanan şok ve pandemiyin devam eden belirsizliği ile birlikte tedarik zincirlerinin bozulmasını uzatacak. Bu kesintiler ne kadar uzun sürerse, firmaların tedarik zincirlerini tamamen yeniden düzenlemeleri o kadar olası.

ABD Hazine Bakanı Janet Yellen, "arkadaş desteğinin" stratejik seçenekler listesine, yeniden demirleme ve onshoring'in yanı sıra eklenmesi gerektiğini zaten önerdi. Almanya'da arkadaş desteği zaten devam ediyor. Ifo Enstitüsü tarafından yapılan bir ankete göre, Çin'de tedarik zincirleri bulunan Alman şirketlerinin yüzde 50'si artık operasyonlarını yeniden düşünüyor.

Alman ekonomik modeli henüz ölmedi. Ancak uluslararası ticarete olan yüksek bağımlılığı, günümüzün değişen ekonomik ve jeopolitik ortamının Almanya'yı diğer gelişmiş ülkelerin çoğuna kıyasla daha büyük zorluklarla karşı karşıya bırakacağını ima ediyor. Almanya'nın Soğuk Savaş sonrası ekonomik modelini sürdürmesinin en iyi yolu, belirli bir ülke veya bölgede artık aşırı derecede istikrarsızlığa maruz kalması için ticari ilişkilerini çeşitlendirmektir.

AYAKTA KALMAK İÇİN HANGİ ADIMLAR ATILMALI

Evet haberimizin başında da dediğimiz gibi reel ekonomi, emek ve yerellik artık üretkenlik etrafında birleşiyor. İşte bu birleşmeye seyirci kalmamak adına bir dizi önlemin hayata geçirilmesi gerekiyor. Öncelikle Türkiye'nin hammadde bakımından zengin olduğu alanlarda katma değerli üretim teşvik edecek araştırma merkezlerini açması gerekiyor. Bu araştırma merkezleri Malezya'nın palmye yağı ve Şili'nin somon örneğinde olduğu gibi nokta atışı alanlar seçip, Türkiye'nin ihracat gelirini artıracak niş ürünleri pazara sürmesinin önünü açması gerekiyor. Ayrıca üretime konu olan mallarda yüksek teknolojinin payını kayda değer oranda artıracak teşviklerde ısrar edilmesi gerekiyor. Yine tedarik zincirlerimizi düzenlemeye gayret ederken, aynı zamanda jeopolitik süreçlere daha mesafeli yaklaşmakta fayda var. Çatışmayı destekleyen söylemler, belki popülist olabilir ancak dünyanın otokrasiden ziyade duyarlı üretime ihtiyaç duyduğunu dikkate almak üretkenliğin lokomotifidir.